

ОЦЕНЯВАНЕТО НА ИНТЕРКУЛТУРНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ – ИНСТРУМЕНТ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА И САМОПОЗНАНИЕТО

Елена Благоева
Нов български университет

Резюме. Значението на изучаването на интеркултурната компетентност (ИКК) нараства поради широкомащабното влияние на глобализацията върху човешкото общество. Не е без значение за академичните и професионалните среди да се знае обаче, че само високите нива на ИКК могат да доведат до истински интеркултурен диалог и конкурентоспособност. ИКК започва с осъзнаването на разликите в културите, но се развива към все по-пълно възприемане на хората като уникални същества със собствен културен репертоар, който оцветява тяхното възприемане и поведение при всяка ситуация. По тази причина оценяването на нивото на постигната ИКК е от съществено значение. Настоящата статия прави преглед на различни гледни точки и анализира модел за оценяване, който е подходящ не само за оценка, но и за разработване на обучителни модули и програми във ВО, необходими за формиране на високи нива на ИКК.

Ключови думи: оценка на ИКК; межкултурни компетенции; межкултурно образование

1. Въведение

Съществуват различни определения за понятието „култура“, които се дават от социалната антропология. Една от съществените характеристики на културата, която се проявява в почти всички дефиниции, е, че културата е цялост от заучени поведения, общи за дадено общество, и действа като матрица, с предсказуема форма и съдържание, която оформя поведението и съзнанието на обществото. Културата е атрибут на дадена група от хора. Най-често я свързваме с националните групи, но уникални култури съществуват и на етническо, социално или организационно ниво. За целите на тази тема най-подходящо е културата да се дефинира като: споделен набор от ценности, вярва-

ния, норми, отношения, поведения и социални структури, които определят действителността и ръководят ежедневните ни взаимоотношения (Hammer et al., 2003: 421 – 443).

Културата не е еквивалент на националността или расата, които не се променят. Въпреки че всяко определение, базирано на теорията, от която произхожда, има своите специфични особености, могат да се изведат няколко съществени характеристики на културата, които частично или изцяло се проявяват в почти всички дефиниции.

1. Културата е цялост от заучени поведения, общи за дадено общество; действа като матрица, с предсказуема форма и съдържание, която оформя поведението и съзнанието на обществото от поколение на поколение.

2. „Заучаването“ на културата е съществена нейна характеристика, както и „преподаването“. Начинът, по който се предава и репродуцира културата, е важен компонент от самата нея.

3. При предаването и репродуцирането нещо винаги се губи и нещо ново се открива, т.е. културата е в постоянно състояние на промяна.

4. Културата се състои от системи от значения, предварително договорени в обществото. Следователно процесите на договаряне са важен компонент от самата нея.

5. Културата е релативистична – знаковите системи включват понятия и връзки, които не са абсолютни или универсални. Следователно различните общества неизбежно достигат до различни значения и връзки, които могат да се променят чрез културните процеси.

Имайки предвид тези характеристики на културата, както и факта, че влияе на мислите, чувствата и поведението на хората, може да се твърди, че изучаването на спецификите на отделните култури и техните влияния при интеркултурни взаимодействия става все по-необходимо в съвременния свят. Няма отделна дисциплина, която единствена да е достатъчна да схване и изследва когнитивните и поведенческите измерения на влиянието на културата върху взаимодействията, нито пък съществува отделна теория, която да осигурява насоки и подходи за справяне с предизвикателствата и динамиката на межкултурните взаимодействия. Развиването на интеркултурна компетентност изхожда от факта, че всеки индивид е комплексно културно същество, което притежава репертоар от културно формирани гледни точки за света и поведенчески норми. Този репертоар влиза в действие при общуването с другите хора. Всяка култура формира основните разбирания, споделяни от нейните членове, и създава моралните и когнитивните предпоставки за техните възгледи и поведение. Много подходяща метафора за културата е сравнението ѝ с айсберг, където разбиранията как е устроен светът, каква е ролята на отделния човек, върху които се основава културата, са невидими. Тези най-дълбоки културни разбирания формират нормите и

ценностите, които се споделят от дадената културна общност. Те също не се артикулират външно и са скрити под повърхността. Само малка част от културата е видима – поведението, ритуалите, символите, писаните правила, изкуството. И тази малка част е израз на невидимата база от основни вярвания, норми и ценности (Antal & Friedman, 2003: 3 – 4).

Всеки индивид израства в определена среда, която формира културните му нагласи. Интуитивно той започва да възприема другите култури от перспективата на своята собствена, формирайки етноцентричен поглед към това, което е различно. Това обикновено води до негативни стереотипи, оценки и поведение, което неминуемо затруднява комуникацията и пречка създаване на отношения на приемане и сътрудничество. Не е достатъчно само да знаем, че културите се различават, за да взаимодействаме ефективно. Редица автори подчертават (Stafford et al, 1997: 33 – 37), че интеркултурната компетентност (като предварително условие за развитие на интеркултурна чувствителност) започва с осъзнаването на разликите, но се развива към все по-пълно възприемане на хората като уникални същества със собствен опит, ценности, вярвания, които оцветяват тяхното възприемане и поведение при всяка ситуация. Трябва да се има предвид и това, че в една отделна култура има толкова разнообразие, колкото и между различните култури. Колкото и да не ни се иска, не бива да се пренебрегва фактът, че всеки от нас най-вероятно е създал свои стереотипи към определени раси, култури, религии, обичаи, дори към храни и външен вид. Сам по себе си, стереотипът не пречи. Опасността идва от оценката, която прехвърляме върху представители на съответната култура, без да сме си дали труда да ги опознаем и разберем. Приложение на кроскултурни комуникационни умения се изисква не само когато общуваме с представители на различни национални културни групи. Ако приемем, че всяка комуникация е в същността си кроскултурна, това би ни помогнало да общуваме по-пълноценно и ефективно в професионална среда и в личния си живот: между млади и стари, мъже и жени, учители и ученици – все големи културни групи.

Доста разпространено в наше време е мнението, че светът е едно голямо село. В известна степен това е така. Глобализацията е налице – свързаността е много по-голяма, отколкото в предишния век, все повече хора с различен културен произход си взаимодействат. Глобалната икономика оперира в мултикултурна среда – многообразието на култури и светоглед е факт и при работната ръка, и при клиентите. Културата засяга не само ценностите и вярванията за личния ни живот. Тя се отразява категорично и в начина, по който работим (и живеем на работното място). Обучението на студентите по специалности в областта на социалните науки не включва а priori курсове, формиращи интеркултурни знания и умения. Но на пазара на труда, за да бъдат конкурентни, на фирмите и институциите се налага да създават среда,

в която различни културни групи да могат да взаимодействат ефективно и по подходящ начин. За да бъдат конкурентоспособни, отделните индивиди се нуждаят от лични компетентности за живот и работа в разнообразна културна среда.

Значението на изучаването на интеркултурната компетентност нараства именно поради широкомащабното влияние на глобализацията върху човешкото общество. Повечето от държавите днес са възприели и следват принципите на Конвенцията на ЮНЕСКО¹⁾ за защита и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване. Въпреки това концепцията „интеркултурна компетентност“ и свързаните с нея понятия все още не са напълно изяснени, както и измерими. Тази задача стои във фокуса на редица изследователи и международни институции, които се опитват да намерят най-подходящите форми за дефиниция, структура, оценяване, измерване, обучение, като например Наръчника по интеркултурна компетентност на Deardorff (2009).

Настоящата статия има за цел да направи преглед на различни гледни точки и да анализира модел, който авторът счита за подходящ не само за оценка, но и за разработване на обучителни модули и програми във висшето образование, подходящи за определена студентска целева група.

2. Анализ

Промяната във възприемането и определението на културата е резултат от няколко допълващи фактора. Първо, културата стана най-динамичният компонент на развитието, изравнявайки се или дори надминавайки динамизма на технологичния прогрес. И този динамизъм, това търсене на нови форми и начини на изразяване, на промяна и новост, е резултат и двигател на „обществото, базирано на знания“. И тъй като обществото, като цяло, започна да приема тази нова водеща роля на креативните импулси, културата започна да се схваща като важен фактор на нашето развитие – тя вече не се възприема като статичен феномен, който си позволяват само елити или който се оформя от вкусовете на тези елити, не е сбор от повтарящи се процеси или крайни продукти, независими от и невлияещи особено на социалния живот. Признаването на централното положение на културата за устойчивото развитие е важно теоретично постижение, което води до по-голямо внимание към културните политики на отделните държави и международни институции, включително и на ЕС, както е посочено в доклада на ЮНЕСКО за културните политики за развитие от 1998 г.²⁾

Различните теории и подходи в областта на ИКК се влияят в голяма степен от две различни политики в тази област. Едната е т.нар. политика на мултикултурализъм, която признава етническите различия, но акцентира най-вече върху тяхното задоволяване от правни регулации, институции и

културни практики (Barrett, 2013: 15 – 43/152 – 153). Към настоящия момент редица изследователи смятат, че тази политика не е ефективна. Това показват и резултатите от Декадата на ромското включване в България, анализирани от „Галъп интернешънал“⁽³⁾. Политиката на интеркултурализъм е съществено различна. Тя е представена в Съвета на Европа в Бялата книга за интеркултурен диалог. Тя не отрича необходимостта от уважение и толерантност към различните културни традиции и вярвания. Но акцентът е поставен върху съвместните усилия – върху диалога, който изисква и позволява взаимно разбиране, желание за вникване в различните гледни точки за света, за да се премахнат взаимните предразсъдъци и да се засилят сътрудничеството и социалната сплотеност между хората от всички представени култури. За да бъде постижим такъв подход обаче, е необходимо представителите на различните култури да бъдат подготвени и да желаят да развиват и прилагат знания и умения при своите интеркултурни взаимодействия (Ganeva, 2015: 29 – 61).

От 90-те години на XX век до днес се правят опити да се определи предметът на ИКК и да се формулират елементите, които трябва да бъдат изследвани, за да се създадат модели, на базата на които се разработват инструменти за измерване. Създават се модели, т.е. структури за описване на сложния комплекс от структурните елементи на интеркултурната компетентност и процеса на тяхното формиране и развитие (Portalla & Chen, 2010: 21 – 37). Независимо че няма единна дефиниция, между изследователите съществува консенсус за това, че развитието на компетенции по отношение на друга култура дава възможност за мощна рефлексия върху своите собствени възгледи за света. Според определението на Barrett (2013) ИКК се дефинира като способност за последователно прилагане чрез поведението на сбор от нагласи, умения и знания, които са необходими за разбиране и ефективно и по съответен начин взаимодействие с хора от различна култура от тази на личността. Други учени виждат ИКК като концепция, съставена от три компонента: интеркултурна осъзнатост (когнитивен аспект), интеркултурна чувствителност (афективен аспект) и интеркултурна ефективност (поведенчески аспект). Независимо дали се разглеждат като отделни концепции, или като компоненти на ИКК, различията между тези понятия са разграничени. Интеркултурното осъзнаване представя когнитивния процес, през който всеки индивид минава, усвоявайки своята култура. Интеркултурната чувствителност представлява способността на индивида да разграничава различни поведения, възприятия и чувства от хора с различен културен произход, както и да проявява разбиране и уважение. Интеркултурната ефективност се занимава със способността да се постигат комуникационните цели при интеркултурни взаимодействия. Kealy (1989), Chen & Starosta (1996) и др. представят ИКК като част от общата

компетентност/социалната компетентност/личностна компетентност. Astane & Gudykunst (2004) почти поставят равенство между ИКК и интеркултурната комуникативна компетентност. Моделите на Byram (2000) и Deardorff (2009b) се фокусират върху компонентите, съставлящи ИКК, подходите за разбиране и начините да бъде развита. Според Юлияна и Клаус Рот интеркултурната компетентност би могла да се постигне единствено по пътя на интеркултурното образование. То „не си поставя за цел даване на знания за цялостни култури... преди всичко то насочва към начините на откриване на културните различия и възможностите да се справим с тях, като използваме знанията си така, че да действаме адекватно в интеркултурни ситуации. С други думи, става въпрос за постигане на интеркултурна компетентност, която се схваща като една разновидност на социалната и комуникативната компетентност“ (Roth & Roth, 2007: 88 – 89).

Въпреки силния акцент върху поведението/справянето в интеркултурна среда е ясно, че поведението се определя от мислите, чувствата и отношението. Кое то прави задължително формирането на интеркултурна нагласа – осъзнато знание за собствената култура, собствени начини за създаване на полезни контакти с „другите“ (стил на общуване, ценности за споделяне) и ясно разбиране как да избягваме стереотипи при прилагане на знанията си за чуждата култура.

Без претенция за изчерпателност в определенията, бихме могли да се спрем на дефиниция, обединяваща определенията на няколко автори: „ИКК се отнася към интеркултурни ситуации или интеркултурен контекст и представлява набор от нагласи, ценности, умения, знания и поведение, които са необходими за:

- разбиране и уважение към хора от различна култура;
- ефективно и по съответен начин взаимодействие и общуване с тях;
- установяване на позитивни и конструктивни взаимоотношения.

Под „уважение“ се разбира наличие на позитивна нагласа към ценностите на другия. Под „успешна/ефективна“ комуникация се разбира способността на личността да постигне, в по-голяма или по-малка степен, целите, които си е поставила по време на интеркултурно взаимодействие. За „подходящ“ се счита начин, чрез който не се нарушават културните правила и норми, които са ценни за участващите в интеркултурното взаимодействие (Deardorff, 2009b: 477 – 491).

Развитието на интеркултурни компетенции за всеки индивид включва аспекти, като:

- да бъдеш съзнателен за своята собствена културна определеност;
- да познаваш доминиращите културни модели;
- да можеш да определиш своята собствена независима позиция, съзнавайки, че тя е културно повлияна;

- да укрепиш увереността в себе си и от такава позиция да търсиш набор от модели за взаимодействие;
- да формираш интерес и активно любопитство към другостта, както и чувство за лично обогатяване;
- да формираш толерантност и равнопоставеност при взаимодействията си;
- способност да се развиват и поддържат връзки и взаимоотношения;
- способност да се комуникира ефективно и адекватно с минимални загуби и изкривяване на разбирането;
- способност да се постига съгласие и да се достига до сътрудничество с другите.

Тези качества на личността са необходими не само за интеркултурните взаимодействия, но и за междуличностните. Но при межкултурното ниво изискванията са много по-високи, защото при кръстосване на културите общите неща намаляват, а различията се увеличават драстично.

Редица български автори също се занимават с различни теми, свързани с ИКК – интеркултурна комуникация, интеркултурна комуникативна компетентност, интеркултурна чувствителност и др. Особено внимание в изследванията заемат необходимостта и начините за интеркултурно образование, особено в детска възраст и за студентите от педагогически и хуманитарни специалности. Не толкова често срещани са публикации, свързани с оценяването на нивото на придобитата интеркултурна компетентност. Проучването за целите на тази статия откри няколко автори, които системно се занимават именно с различни аспекти на оценяването на нивото в различни среди. Впечатление прави разработката на Здравкова (2011), която прави обзор на всички по-известни модели за оценяване. Попова (2009) разглежда подробно и обосновава интеркултурното образование като необходимост и възможни перспективи. В материала на Ганева (2015) подробно е анализиран моделът на Барет за развитие конкретно на интеркултурната чувствителност, разбираана като способността на личността да възприема и преживява конкретни културни различия и като елемент на ИКК. Специално внимание заслужават публикациите на Чавдарова-Костова, които свързват интеркултурното възпитание, образование и оценяване. Авторката различава различни нива на „интеркултурна възпитаност“, описва характеристиките им и подчертава опасността от възникване на различни конфликти по-късно в живота при ниско ниво на ИКК (Chavdarova-Kostova, 2005: 389 – 404). От гледна точка на настоящата статия, особен интерес представлява адаптираният модел на Люмиер за оценяване на етнокултурната компетентност (Chavdarova-Kostova, 2006). Авторката обръща внимание и на необходимостта от предварителна интеркултурна подготовка и на университетско ниво, като акцентът е върху подготовката на бъдещите учители (Chavdarova-

Kostova, 2012: 195 – 227). Стъпвайки на тези разработки, настоящата статия се опитва да подбере и анализира модел за оценяване на ИКК на университетско ниво, максимално подходящ за студенти от специалности, свързани със социалните науки и най-вече администрация, управление и бизнес.

Без да е напълно изчерпателен, анализът показва, че в научната литература съществува многообразие от модели, дефиниращи и обясняващи съдържанието на ИКК, нейните елементи, начини на формиране, дори инструменти за оценяване. В основата на интеркултурната компетентност, независимо от моделите, стоят: 1) нагласи – позитивни към различността на културите и хората; 2) знания за културната обособеност и нейното влияние; 3) умения за успешно междуличностно взаимодействие с хора от различни култури. В това повечето изследователи са единодушни. Разликите в подходите и структурите на моделите идват основно от различните интерпретации на понятията „знания“, „умения“, „нагласи“.

За целта на тази статия специален интерес представляват разработките на Michael Byram (2009). Според него интеркултурната компетентност се състои от пет основни елемента:

- нагласи – интерес, отвореност, готовност за преодоляване на предразсъдъци;

- знания – за социалните групи, разликите между тях по отношение на характеристики и функциониране в обществото; за процесите на социално и личностно взаимодействие;

- умения:

- а) за интерпретация - да се разбере и интерпретира явление от друга култура спрямо собствената);

- б) за опознаване и взаимодействие – за усвояване на нови знания за особеностите на различните култури и проявленията им при взаимодействие;

- приложение – на усвоените знания, умения и нагласи в реална ситуация на общуване;

- критическо възприемане и осъзнаване на културата – да се оценява и реагира критично на културно обусловени дейности/явления, независимо дали са породени от собствената култура, или от чужда.

На основата на теоретичната концепция на М. Вурам през 2004 г. в рамките на европейски проект по програма „Леонардо“ е създаден т.нар. модел INCA – Intercultural Competence Assessment⁴⁾. Теоретичният модел, който анализираме в настоящата статия, е интересен с това, че дава насоки за разработване на обучителни модули и програми, които биха подпомогнали повишаването на интеркултурната компетентност в образователна и работна среда. И тук основните компоненти са знания, умения, мотивация и поведение. Когато една група се състои от хора с различна културна принадлежност, те схващат различията и се опитват да се справят с тях съвместно. Това лесно

може да се наблюдава сред участници в международни проекти или в групи чуждестранни студенти, изучаващи местния език. В такива случаи могат да се идентифицират „компоненти на компетентност“, които хората използват, за да се справят със ситуацията. Такъв е бил подходът и при създаване на модела INCA. Той не претендира за изчерпателност. Определено, както показва и анализът по-горе, интеркултурната компетентност може да включва и други компоненти. Но компонентите на проекта INCA осигуряват моментна снимка, полезна като инструмент за оценка, за да се предостави основа за създаване на програми за обучение, както и да се адаптират програмите към съответните нива на обучаемите. Предимство на модела е ясното разграничаване на уменията при различните нива. При създаване на програми за обучение за студенти от специалности в областта на социалните науки моделът дава възможност точно да се прецени необходимостта от определено ниво на компетенции спрямо изискванията на определената професия.

Според този модел⁵⁾ притежаващите интеркултурна компетентност би трябвало да могат да демонстрират следните характеристики.

Толерантност към двусмислицето/неяснотата – способност да се приемат липсата на яснота и наличието на двусмислици без фрустрация и да се реагира конструктивно. Това включва възприемането на неочаквани или необичайни неща като вълнуващо предизвикателство и желание те да се разберат и решат по приемлив за всички начин. Да се разбира, че различните култури могат да имат различни гледни точки, поради което да интерпретират един и същи факт по различен начин.

Гъвкавост на поведението – способност за адаптиране на собственото поведение към различни изисквания и среда. В работна среда това означава да се синхронизират начините, по които сме свикнали да работим с колегите, за да няма конфликти и разминавания в очакванията или възприетите процедури; да се приемат известни навици и стилове на поведение (ако те не вредят) и т.н. Понякога това означава, за да се покаже добра воля, да се приемат работни условия, процедури, неписани правила, които са твърде необичайни.

Комуникативна осъзнатост – знание за възможните разминавания в разбирането при различен културен контекст; съзнателен опит да се разбере културният смисъл на езиковия израз; съобразяване на собственото изразяване чрез езика. При наличие на осъзнатост за спецификите на интеркултурната комуникация ние сме наясно, че може да възникне неразбиране поради разлики в речта, жестовете, дори в езика на тялото. В този случай, необичайните проявления не се възприемат и оценяват първосигнално, а се търси изясняване на определени изрази или поведение.

Откриване на знание – способност за придобиване на нови знания за култури и културни практики и способност да се действа спрямо това зна-

ние. В работна среда (взимане на решения, преговори, стратегически или оперативни предложения) това може да означава просто правилно разбиране и приемане на определено поведение, а не изясняване и спорове. Носителят на такъв компонент на интеркултурна компетентност предпочита предварително да проучи ценности, обичаи или възприети практики на работа на партньорите си, за да разбира каква е не външната форма, а същността зад определено поведение. Събирането на знания е постоянно, защото всеки следващ опит обогатява и задълбочава познанието за съответната култура.

Уважение към другостта – любознателност, отвореност, липса на недоверие в чуждата култура. Тук е налично нещо повече от толерантност – ценности, обичаи и практики на друга култура се приемат не само като странности, различаващи се от нормата, но и се оценяват като стойностни за хората, които ги притежават и практикуват. Това не значи, че сме длъжни да споделяме подобни ценности и практики, но означава, че хората, които ги споделят, заслужават уважение. Уважението към другостта не противоречи на твърдо, но дипломатично несъгласие с определени прояви, продиктувани от дадена култура.

Емпатия – способност интуитивно да се разбира какво мислят другите и как се чувстват в определени ситуации; способност адекватно да се справиш с чувства, желания, начин на мислене на други хора. Емпатията представлява максимално доближаване до чувствата и мислите на другите без фрустрация. Тъй като емпатията е елемент на емоционалната интелигентност, според много учени тя е генетично обусловена. Според други емпатичната способност обикновено се развива (повече или по-малко) с разширяването и обогатяването на житейския опит. Дарените с тази способност са в състояние естествено да вникват в чувствата и мислите на другите и да могат да видят ситуацията през техните очи. При всяко изживяване на емпатия човек се променя. Неговото съзнание се разширява, приемайки различна нагласа към живота, която при други обстоятелства е възможно да осъди. Това е особено предимство при интеркултурна комуникация, защото прескача тълкуване на слово, израз, жестове и директно дава информация как се чувства човекът отсреща. Емпатичните хора много рядко злоупотребяват с това умение, защото много добре разбират и обикновено се стремят да не нараняват чуждите чувства по повод на вярвания, нагласи, ценности.

Описанията на тези характеристики/елементи се отнасят до най-високата степен на интеркултурната компетентност. У голяма част от хората те са развити в някаква степен, на основата на собствения опит. Но за да можем да говорим за реално самопознание или ефективно справяне в интеркултурна среда, са необходими високи нива на знания и умения. Моделът INCA разработва три нива на интеркултурна компетентност.

Първо ниво – базова компетентност

На това ниво личността вече има желание да взаимодейства успешно с хора от други култури. Склонна е да наблюдава нещата и да се учи от тях, когато се случват, но все още няма опит да си изработи система за справяне с межкултурните ситуации, като цяло. По-скоро е способна да реагира на ситуации, а не да ги планира. По отношение на възприемането на чужда култура – проявява се способност да се толерират чужди ценности и поведение, въпреки че по-скоро се оценяват като странни, екзотични или изненадващи, приемливи или неприемливи.

Второ ниво – средна компетентност

Като резултат на опит и/или обучение, личността започва да възприема по-цялостно някои от аспектите на интеркултурните взаимодействия, с които се сблъсква спорадично. Вече има изградена карта или списък на вероятните ситуации, с които може да се сблъска, и развива уменията си да се справя с тях. Това означава, че личността е по-подготвена за необходимостта да реагира и да се адаптира към изискванията на неприсъщи ситуации. Все по-бързо се извличат принципи от наличния опит и се правят заключения, без да е необходимо да се търсят помощ и консултация. Става по-лесно да се отговаря по неутрален начин на различността, отколкото непрекъснато да се отсъжда „одобрение“ или „неодобрение“.

Трето ниво – пълна компетентност

На това ниво много от компетенциите, развити съзнателно на предишните нива, стават интуитивни. Личността е постоянно готова за ситуации и срещи, в които е способна да упражнява знанията, преценката и уменията си, и притежава голям репертоар от стратегии за справяне с различията сред членове на межкултурна група. Личността не само знае, че хората могат да виждат света от най-разнообразни перспективи, и приема, че имат право на това, но и може да се постави на тяхно място и да избегне поведение, което чувства като обидно или нараняващо за тях. На това ниво на компетентност можете да се намесите, когато възникнат трудности, и тактично да подкрепите другите членове на групата да се разберат помежду си. Достатъчно сте уверени в позицията си, за да поемете учтиво различна, дори противоположна позиция по определени въпроси, въпреки уважението ви към другите.

Нивата описват определена степен на интеркултурна компетентност. Според описаните специфики виждаме, че първото ниво може да се постигне самостоятелно с натрупване на личен опит. Но дори и тази степен не е гарантирана и зависи значително от средата – семейство, населено място, в което човек прекарва живота си. При второто ниво също е възможно извременно самостоятелно развитие, но и то зависи изключително от наличието на редица благоприятни външни фактори – обстоятелствата, в които попада

личността, срещата с подходящи хора, които да послужат за ментори, набор от определени личностни качества. Високото ниво не е постижимо със самостоятелни усилия. Постепенното натрупване на опит и изводи от този опит, които да станат естествени механизми за поведение на личността дори и при изключително благоприятни обстоятелства (работна среда, лични качества) би отнело много време. Високото ниво на ИКК изисква своевременно обучение за запознаване с концепцията, получаване на адекватни знания и експериментиране с различни техники за ефективно взаимодействие. За да може личността да бъде подготвена с нужните знания и умения, да е формирала нужните нагласи и да е уверена в поведението си в интеркултурна среда от ранните години на своята кариера. Наличието на достатъчно високо начално ниво дава възможност да се извличат по-пълноценни изводи от трупания се опит и интеркултурните взаимодействия да стават все по-пълноценни и удовлетворителни за отделния човек и по-ефективни и полезни за неговата работната група.

Разделянето и описването на нивата на ИКК има съществено значение за образователните институции. Това позволява при евентуални обучения да се определи по-конкретно целевата група и материалът да се структурира около конкретно ниво.

3. Заключение

От практиката, както и от научните разработки, става ясно, че интеркултурната компетентност има гъвкава структура, която е динамична и включва различни характеристики. За да се достигнат високи нива на интеркултурна компетентност, не само е необходимо адекватно обучение, но и съзнателен продължителен процес на постепенно усъвършенстване, което да се интернализира в нагласите и поведението. Това прави инструментите за оценяване на степента на развитие важни, тъй като чрез тях всеки индивид може да определи доколко е опознал собствените си модели и културната си определеност, както и в каква степен компетенциите в тази област могат да му осигурят конкурентно предимство. „Колкото повече хората се различават, толкова повече те трябва да се учат един от друг. За да се прави това, трябва да съществува взаимно уважение и достатъчно любопитство един към друг“ (Barnlund, 1997: 115 – 123).

Развитието на хората по отношение на способностите им за интеркултурна комуникация е част от цялостната еволюция във взаимоотношенията към повече отвореност, разбиране, толерантност. Придобиването на интеркултурна компетентност изисква интердисциплинарен подход, който трябва да бъде отразен в учебните програми. От една страна, студентите трябва да изградят широко разбиране за средата, от която всеки човек зависи, и за начините, чрез които общуването в тази разнообразна среда да бъде ефикасно и обогатяващо.

тяващо. От друга страна, собственият културно обусловен светоглед на студентите трябва да бъде укрепен. Обучителните програми трябва да спомагат обучаемите активно да осъзнаят себе си като комплексни културни същества и ефекта, който собствената им култура има върху начина на мислене и действие. Бъдещата кариера на студентите по бизнес, администрация и управление предполага множество и отговорни контакти с хора и институции с различна националност и култура. Когато човек добре познава и осъзнава собствената си културна определеност, е способен адекватно да възприема и изследва невидимите мнения и вярвания, които определят нечие поведение и цели; сам да опитва различни начини на отклик и нови отговори; да възприема културните различия като ресурс за учене и структуриране на ефективни действия в специфични контексти; да съобразява собствените си оценки и поведение със заобикалящата среда. Високите нива на ИКК биха допринесли за висока степен на професионализъм и конкурентоспособност.

БЕЛЕЖКИ

1. UNESCO (2005). Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions. Official document. Available at: <http://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/passeport-convention2005-web2.pdf>
2. UNESCO (1998) Report of the Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development. – Sockholm: UNESCO. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000113935>
3. „Галъп Интернешънъл“ (2015). В края на Десетилетието на ромското включване: Симптоми на трайно изключване. Available at: <http://www.gallup-international.bg>
4. European Web Site on Integration. (2008) The INCA project: Intercultural Competence Assessment. Available at: <https://ec.europa.eu/migrant-integration/librarydoc/the-inca-project-intercultural-competence-assessment>
5. Intercultural Competence Assessment – INCA. (2004) Assesor Manual. LdVII. (pp. 5 – 18). Available at: www.incaproject.org

ЛИТЕРАТУРА

- Antal, A. B. & Friedman, V. (2003). Negotiating reality as an approach to intercultural competence, Discussion papers. Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Abteilung: *Innovation und Organisation, Forschungsschwerpunkt: Organisationen und Wissen*, SP III 2003 – 101. p. 3 – 4.
- Astane, M. K. & Gudykunst, W.B. (2004). *Handbook of international and intercultural communication*. CA: Sage.

- Barrett, M. (2013). *Interculturalism and Multiculturalism: Similarities and Differences*. Strasbourg: CE Publishing.
- Barnlund, D. C. (1997). Communication in a Global Village. In: Samovar, L. and Porter, R. (Eds.) *Intercultural Communication: A Reader*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Byram, M. (2000) Assessing Intercultural Competence in Language Teaching. *Sprogforum: Intercultural competence*, 18(6), 8 – 13/16 – 22.
- Ганева, З. (2015). Основни стадии в развитието на интеркултурна чувствителност. *Българско списание за образование*, 1, 9/29 – 61.
- Deardorff, D. K. (2009a). *The Sage handbook of intercultural competence*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Chen, G. M. & Starosta, W. J. (1996). Intercultural communication competence: a synthesis. *Communication Yearbook*, 19, 353 – 383.
- Deardorff, D.K. (2009b). Implementing Intercultural Competence Assessment (pp. 477 – 491). In: Deardorff, D. K. (Ed.). *The Sage handbook of intercultural competence*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hammer, M.R., Bennett, M.J., and Wiseman R. (2003) Measuring Intercultural Sensitivity: The Intercultural Development Inventory. *International Journal of Intercultural Relations*, 27(4), 421 – 443.
- Здравкова, Б. (2011) Модели на интеркултурна компетентност. В: Петков, П. (Ред.). *Дни на науката 2011*. Велико Търново: Св. св. Кирил и Методий.
- Kealey, D. (1989) A Study of Cross-cultural Effectiveness: Theoretical Issues, practical applications. *International Journal of Intercultural Relations*, 13, 349 – 370.
- Попова, Л. (2009). Интеркултурното образование – реалност и перспективи. В: *Педагогически алманах*. Велико Търново: Св. св. Кирил и Методий.
- Portalla, T. & Chen, G. M. (2010). The Development and Validation of the Intercultural Effectiveness Scale. *Intercultural Communication Studies*, 19(3), 21 – 37.
- Roth, J. and Roth, K. (2007). *Studies on intercultural communications. Theory and Practice*. Sofia: Marin Drinov Publishing.
- Stafford, J.R., Bowman, R., Ewing, T., Hanna, J. & Lopez-De Fede, A. (1997). *Building Culture Bridges*. Bloomington: National Educational Service, pp. 33 – 37.

REFERENCES

- Astane, M. K. and W.B. Gudykunst (Eds). (2004). *Handbook of international and intercultural communication*. CA: Sage, pp. 247 – 260.

- Antal, A. B. & Friedman, V. (2003). Negotiating reality as an approach to intercultural competence, Discussion papers. Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB), Abteilung: *Innovation und Organisation, Forschungsschwerpunkt: Organisationen und Wissen*, SP III 2003 – 101. p. 3 – 4.
- Barnlund, D. C. (1997). Communication in a Global Village. In: Samovar, L. and Porter, R. (Eds.) *Intercultural Communication: A Reader*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Barrett, M. (2013). *Interculturalism and Multiculturalism: Similarities and Differences*. Strasbourg: CE Publishing.
- Byram, M. (2000). Assessing Intercultural Competence in Language Teaching. *Sprogforum: Intercultural competence*, No 18, Vol. 6, pp. 8 – 13/16 – 22.
- Chavdarova-Kostova, S. (2005). Intercultural Schooling. In: Dimitrov, L. (comp.). *Theory of Education*. Sofia: Veda-Slovena – JG.
- Chavdarova-Kostova, S. (2006). Ethnocultural Competency Assessment. European experience – didactic dimensions. *Intercultural Education*, 1.
- Chavdarova-Kostova, S. (2012). Global and European Dimensions of the University Preparation for Teachers in the Area of Intercultural Education. In: *Sofia University Yearbook, Pedagogy*, 104, pp. 195 – 227.
- Chen, G. M., and Starosta, W. J. (1996). Intercultural communication competence: a synthesis. *Communication Yearbook*, 19, 353 – 383.
- Deardorff, D. K. (Ed.). (2009a). *The Sage handbook of intercultural competence*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Deardorff, D.K. (2009b) Implementing Intercultural Competence Assessment. Chapter 28. In: Deardorff, D. K. (Ed.). *The Sage handbook of intercultural competence*. Thousand Oaks, CA: Sage, pp. 477 – 491.
- Hammer M.R., Bennett M.J., and Wiseman R. (2003) Measuring Intercultural Sensitivity: The Intercultural Development Inventory. *International Journal of Intercultural Relations*, 27, 4, pp. 421 – 443.
- Ganeva, Z. (2015) Basic Phases in the Development of the Intercultural Sensitivity. *Bulgarian Journal of Education*, 1, 9/29 – 61.
- Kealey, D. (1989). A Study of Cross-cultural Effectiveness: Theoretical Issues, practical applications. *International Journal of Intercultural Relations*, 13, 349 – 370.
- Portalla, T., & Chen, G. M. (2010). The Development and Validation of the Intercultural Effectiveness Scale. *Intercultural Communication Studies*, 19(3), 21 – 37.
- Popova, L. (2009). Intercultural Education – Reality and Perspectives. In: *Pedagogy Almanach*. Veliko Tarnovo: St. st. Cyril and Methodius.

- Roth, J. & Roth, K. (2007). *Studies on intercultural communications. Theory and Practice*. Sofia: Marin Drinov Publishing.
- Stafford, J.R., Bowman, R., Ewing, T., Hanna, J. & Lopez-De Fede, A. (1997). *Building Culture Bridges*. Bloomington: National Educational Service.
- Zdravkova, B. (2011). Models of Intercultural Competence. In: Petkov, P. (Ed.) *Science Days 2011. Collection*, v.1. Veliko Tarnovo: St. St. Cyril and Methodius.

INTERCULTURAL COMPETENCE ASSESSMENT – A TOOL TO ENHANCE COMPETITIVENESS AND SELF-AWARENESS

Abstract. The importance of studying intercultural competence (ICC) is increasing due to the large-scale impact of globalization on human society. It is important for academic and professional circles to know, however, that only the highest levels of ICC can lead to genuine intercultural dialogue and competitiveness. Intercultural competence starts with rising awareness for cultural differences, but evolves into an ever more complete perception of people as unique beings with own cultural repertoire that color their perception and behavior in any situation. Therefore, assessing the achieved level of ICC is essential. This article reviews different perspectives and analyzes an assessment model that is appropriate not only for assessment but also for the development of training modules and programs required to form high levels of ICC.

Keywords: evaluation of ICC; intercultural competences; intercultural education

✉ **Dr. Elena Blagoeva, Assoc. Prof.**
ORCID ID: 0000-0002-8063-6433
Administration and Management Department
New Bulgarian University
Sofia, Bulgaria
E-mail: eharbasanova@nbu.bg